

De rol van cultuureducatie in het
Nationaal Programma Onderwijs
Een handreiking en inspiratie

K^L
A C

Inhoud

Voorwoord	3
Inleiding	4
Leeswijzer	4
1 Het Nationaal Programma Onderwijs in het kort	5
2 Waarom cultuureducatie niet mag ontbreken in het NPO	7
Het leergebied cultuureducatie is waardevol	7
Cultuureducatie en de sociaal-emotionele ontwikkeling	8
Cultuureducatie verbinden met andere vakken	10
De inzet van kunstvakdocenten	10
3 Inhoudelijke keuzes	11
Menukaart OCW	11
De plaats van cultuureducatie in het schoolplan	12
4 Organisatorische keuzes en samenwerking	20
Organisatorische keuzes	20
Samenwerking	20
5 Wat werkt	22
De kwaliteit van de uitvoerders	23
Het programma is intensief en langdurig	23
De rol van ouders	24
6 Tips	25
7 Bronnen en inspiratie	27
Gevolgen Covid-maatregelen	27
Kennis over effectieve interventies	27
Cultuureducatie op de basisschool	27
Effecten van cultuureducatie	28
Combinaties van kunst en cultuur met andere leergebieden in het basisonderwijs	28
Sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen	29

Voorwoord

In het voorjaar van 2021 werd bekend dat het onderwijs een grote som geld krijgt om de gevolgen van de coronamaatregelen het hoofd te bieden. Minister Slob benadrukt dat het extra belangrijk is om ook te investeren in het welbevinden van de leerlingen. Daar kunnen wat hem betreft kunstzinnige en creatieve activiteiten voor worden ingezet.

Het LKCA en Sardes vinden het belangrijk dat scholen cultuureducatie opnemen in het schoolplan dat zij moeten maken voor het Nationaal Programma Onderwijs (NPO). En dat scholen het niet alleen benutten als middel om de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen te stimuleren, maar ook omdat het leergebied kunst en cultuur op zichzelf waardevol is.

Met deze handreiking willen we basisscholen en culturele instellingen ondersteunen bij het inzetten van kunst en cultuur in NPO.

Het concept van de handreiking is door een leescommissie van waardevolle feedback voorzien. Daarom willen we de volgende personen heel hartelijk bedanken: Tanja Kerkvliet, Wesley Lagendijk, Gerard Smetsers, Richard Smolenaars en Nico Teunissen.

Vanuit het LKCA waren Huub Braam, Ronald Kox en Vera Meewis nauw betrokken.

Inleiding

Via het NPO ontvangen scholen financiële middelen om maatregelen te nemen die leerlingen helpen om leer- en ontwikkelachterstanden in te lopen die zij hebben opgedaan tijdens de coronaperiode. Scholen kunnen hierbij keuzes maken van een 'menukaart' met interventies die bewezen effectief zijn. Dit is een unieke situatie: niet eerder is in Nederland op een dergelijke manier getracht om achterstanden te bestrijden en te werken aan verdere ontwikkeling van de kwaliteit van het onderwijs.

'Herstel en ontwikkeling van het onderwijs tijdens en na corona', de missie van het NPO, heeft betrekking op alle leergebieden, inclusief cultuureducatie. Ook op dit gebied zijn immers achterstanden opgelopen. Bovendien kan cultuureducatie een bewezen bijdrage leveren aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen, die als gevolg van de lockdown en het afstandsonderwijs extra aandacht behoeft. Ook taal en rekenen en andere leergebieden kunnen profijt hebben van culturele activiteiten.

In deze handreiking schetsen we de context en procedures van het NPO en beschrijven we waarom en hoe cultuureducatie een plek moet en kan krijgen in het NPO. Hij is bedoeld voor iedereen die beroepsmatig te maken heeft met het cultuureducatie op basisscholen: CmK-penvoerders, culturele instellingen en andere aanbieders, directies en icc'ers op scholen voor primair onderwijs. We hopen deze betrokkenen bij cultuureducatie te helpen om schoolteams goed te informeren en te ondersteunen bij het maken van gefundeerde keuzes om cultuureducatie een stevige positie te geven in hun NPO schoolprogramma.

De informatie over het Nationaal Programma Onderwijs die wij in deze handreiking hebben opgenomen kan in de loop der tijd aangepast zijn. Check daarom altijd de website van [OCW](#) voor actuele informatie over het beleid.

Leeswijzer

Na een inleidende beschrijving van het NPO en het belang van cultuureducatie binnen dat kader, bestaat de kern van de handreiking uit vier onderdelen. Bij elk onderdeel ligt de focus op de rol van cultuureducatie:

- 1 Inhoudelijke keuzes: welke interventies biedt de menukaart en welke daarvan passen het best bij cultuureducatie?
- 2 Organisatorische keuzes en samenwerking: voor wie en met wie voert een school de interventies in?
- 3 Wat zijn succesvoorwaarden: onder welke voorwaarden moet een interventie ingevoerd worden wil hij effectief zijn?
- 4 Tips, verwijzingen naar bronnen en voorbeelden.

1 Het Nationaal Programma Onderwijs in het kort

Het ministerie van OCW lanceerde in februari 2021 het meerjarige Nationaal Programma Onderwijs.¹ Dat is bedoeld voor het inhalen van vertragingen en het ondersteunen van leerlingen in het onderwijs die het moeilijk hebben als gevolg van schoolsluitingen door corona. Eind maart 2021 kregen alle scholen hierover een brief met uitleg.²

Van scholen wordt verwacht dat zij met behulp van een 'schoolscan' (zie kader) bepalen welke leerlingen op welke gebieden een vertraging hebben opgelopen. Het gaat om een probleem- en behoefteanalyse op leerling- en schoolniveau, dat de basis vormt voor 'beredeneerde en onderbouwde' keuzes voor passende interventies. De analyse richt zich op de leerontwikkeling, sociale ontwikkeling en het welbevinden van leerlingen, waarbij ook de thuissituatie wordt meegewogen. Het betreft dus niet alleen taal en rekenen, maar alle leergebieden, dus ook kunst en cultuur. Scholen kunnen voor het maken van een scan gebruik maken van het leerlingvolgsysteem dat de school hanteert. Het gaat dus niet om een totaal nieuwe analyse. De schoolscan kan (ook) gebaseerd worden op reeds uitgevoerde analyses of de al bestaande kwaliteitszorgsystematiek. Daardoor kan NPO aansluiten bij reeds geformuleerde ambities en doelstellingen van de school.

De schoolscan

Voor een schoolscan kan de school verschillende bronnen gebruiken. Allereerst het leerlingvolgsysteem en de uitslagen van methodegebonden toetsen. Daarnaast kunnen observatie-instrumenten benut worden, met name om de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen te volgen. De groepsleerkracht kan verder bijvoorbeeld een gesprek met ouders aangaan, verzuimcijfers bekijken of de observaties gebruiken van andere professionals die met de leerlingen te maken hebben gehad, zoals kunstvakdocenten.

Scholen kiezen interventies op basis van een 'menukaart' (zie kader) die OCW beschikbaar stelt. Het gaat daarin om interventies die bewezen effectief zijn of waarvan op basis van onderzoek aannemelijk is dat ze effectief zijn. Het vertrekpunt bij de samenstelling van de menukaart is de *Teaching and Learning toolkit van de Britse Education Endowment Foundation*.³ In het najaar wordt de menukaart geactualiseerd. In die update zullen ervaringen uit de praktijk en aanvullende onderzoeken verwerkt worden.

Daarnaast is het de bedoeling om aan leerlingen die extra onderwijs en begeleiding nodig hebben ook een aanbod te doen in de zomervakantie. Scholen kunnen hierbij samenwerken en gezamenlijk een aanbod doen. Vanuit het programma wordt financiële ruimte geboden hiervoor, onder andere door de mogelijkheid om opnieuw subsidie aan te vragen voor Inhaal- en Ondersteuningsprogramma's.

De gekozen interventies komen in een 'schoolprogramma' te staan. Dat kan een bijlage bij het

1 Zie: [Home | Nationaal Programma Onderwijs \(nponderwijs.nl\)](#)

2 [Brief aan scholen over Nationaal Programma Onderwijs | Brief | Rijksoverheid.nl](#)

3 [Teaching and Learning Toolkit | Education Endowment Foundation | EEF](#)

schoolplan zijn. Het schoolprogramma bevat: beschrijving van conclusies uit de scan, doelstellingen die hieruit voortvloeien en de gekozen aanpak. Dit is leidend bij de inzet van interventies en voor de financiële verantwoording in de schooljaren 2021-2022 en 2022-2023.

Er is voor het schooljaar 2021-2022 een bedrag van minimaal 700 euro per leerling beschikbaar voor de ondersteuning aan scholen bij de uitvoering van het schoolprogramma.

De Menukaart van OCW

Onderstaande tekst is te vinden op de website van OCW:

‘Cultuureducatie wordt omschreven als meedoen aan kunstzinnige en creatieve activiteiten, zoals dans, drama, muziek, schilderen of beeldhouwen. Deze interventie kan als onderdeel van het lesprogramma plaatsvinden of als buitenschoolse activiteit. Cultuureducatie kan wekelijks of maandelijks worden georganiseerd of in de vorm van een intensiever programma, zoals via zomerscholen of meerdaagse cursussen met verblijf. Hoewel de activiteiten op zichzelf ook educatieve waarde hebben, gaat het in deze menukaart om het effect van cultuureducatie op de schoolprestaties.’

‘Denk aan het volgende voor je deze interventie toepast in je leeromgeving:

Uit de onderzoeksresultaten komt naar voren dat de onderzochte interventies zeer uiteenlopende effecten hebben. Hoe verhoudt de door jou gekozen kunstinterventie zich tot wat je wilt verbeteren en hoe weet je of de interventie succesvol zal zijn?

Betere leerprestaties blijken haalbaarder te zijn bij jonge leerlingen.

Dat het bespelen van een muziekinstrument een positief effect heeft op de leerprestaties is vooral veelbelovend.

Op kunst geïnspireerde oplossingen kunnen een manier zijn om oudere leerlingen weer bij het leren te betrekken, maar dat leidt niet altijd tot betere prestaties. Hoe kun je die grotere betrokkenheid inzetten om het lesgeven en leren voor deze leerlingen te verbeteren?

Cultuureducatie is een zelfstandig educatief doel, maar is over het algemeen geen erg effectieve manier om de leerprestaties in de kernvakken te verbeteren.’

[Interventies waaruit u kunt kiezen | Voorschoolse educatie, primair en voortgezet onderwijs | Nationaal Programma Onderwijs \(nponderwijs.nl\)](#)

2 Waarom cultuureducatie niet mag ontbreken in het NPO

Nederlandse scholen zijn na de eerste scholensluiting in eerste instantie bezig geweest met het opvullen van hiaten in de vakken taal en rekenen. Daarnaast zijn er, met name in het primair onderwijs, ook programma's uitgevoerd met een component op sociaal-emotioneel gebied.⁴ In een recente peiling van onderzoeksbureau DUO, waarbij ruim 400 schoolleiders in het basisonderwijs zijn ondervraagd, blijkt dat 36% van de scholen verwacht te kiezen voor een interventie op het gebied van cultuureducatie (24% misschien en 40% zeker of waarschijnlijk niet). De interventies 'instructie in kleine groepen' en 'professionalisering van (een deel van) het team' staan bovenaan, maar ook interventies gericht op het welbevinden van leerlingen scoren hoog.⁵ Er is dus voldoende basis om scholen te ondersteunen bij het inpassen van cultuureducatie in het schoolplan.

Er zijn vier goede redenen om cultuureducatie een plaats te geven in het NPO:

- 1 Het leergebied cultuureducatie heeft grote waarde voor alle leerlingen.
- 2 Cultuureducatie kan impact hebben op de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen.
- 3 De verbinding van taal en rekenen met cultuureducatie kan voor cognitieve opbrengsten zorgen.
- 4 Kunstvakdocenten kunnen (extra) onderwijstijd op een zinvolle en effectieve manier invullen.

We werken deze vier redenen in dit hoofdstuk beknopt uit en laten daarmee zien op welke manier cultuureducatie ingezet kan worden in het onderwijs.

Het leergebied cultuureducatie is waardevol

In Nederland vinden we het belangrijk dat elke leerling in aanraking komt met kunst en cultuur. Dat begint jong, dus voor het primair onderwijs is hierin een belangrijke taak weggelegd. Het leergebied kunstzinnige oriëntatie maakt daarom deel uit van het onderwijsprogramma, we kennen een omvangrijk programma Cultuureducatie met Kwaliteit en in de afgelopen jaren is veel aandacht geweest voor muziekonderwijs op de basisschool. Ook maakt het leergebied Kunst & Cultuur onderdeel uit van de plannen van Curriculum.nu (zie kader).

- 4 Kortekaas-Rijlaarsdam, A.F., Turkeli, R., de Vries, N., Ehren, M.C.M. & M. Meeter (2020). *Effectiviteit van inhaal- en ondersteuningsprogramma's om onderwijsachterstanden in te halen: een eerste overzicht van internationale en Nederlandse literatuur*. Amsterdam: Learn!/VU. <https://www.researchinstitutelearn.nl/wp-content/uploads/2020/08/Effectiviteit-van-inhaal-en-ondersteuningsprogramma's-om-onderwijsachterstanden-in-te-halen-2.pdf>
- 5 [Recente onderzoeken » DUO Onderwijsonderzoek & Advies \(duo-onderwijsonderzoek.nl\)](#)

Kern van het leergebied Kunst & Cultuur

In het leergebied Kunst & Cultuur staat de ontwikkeling van het artistiek-creatief vermogen van de leerling centraal. Leerlingen leren kunst maken, kunst meemaken en betekenis geven aan wat zij maken en meemaken. Ze leren hun verbeeldingskracht gebruiken om artistiek werk te (re)produceren. Vanuit verschillende perspectieven ervaren zij kunst en cultuur en onderzoeken ze de uitingen hiervan. Leerlingen leren over de verschillende functies van kunst. Ze leren te kijken en ontdekken dat kunst kan verwonderen, uitdagen, amuseren of schuren. Kunst kan emotie opwekken, je raken en leiden tot verstillig.

Leerlingen leren op expressieve wijze communiceren en doen dat in 'de taal' van de kunsten: met (bewegend) beeld, woord, klank en met beweging in relatie tot de ruimte of omgeving. Ook combinaties van deze vormen zijn mogelijk.

<https://www.curriculum.nu/voorstellen/kunst-cultuur/samenvatting-kunst-cultuur/>

In de afgelopen twee schooljaren zullen nogal eens onderdelen van cultuureducatie vervallen zijn door het afstandsonderwijs. Denk bijvoorbeeld aan muziekles en lessen beeldende vorming, maar ook het bezoeken van tentoonstellingen en voorstellingen zal erbij ingeschoten zijn. Daarom is het belangrijk dat een school in de schoolscan inventariseert wat leerlingen gemist hebben en hoe dat ingehaald kan worden. Culturele instellingen kunnen scholen daarbij behulpzaam zijn, bijvoorbeeld door vakdocenten te leveren en culturele activiteiten aan te bieden. Het gaat daarbij enerzijds om kennis, technieken en vaardigheden en anderzijds om persoonlijke ontwikkeling (kunst en cultuur als onderdeel van opgroeien en deel uitmaken van de samenleving).

Het is raadzaam om bij het bepalen van hiaten een link te leggen met het leergebied Kunstzinnige Oriëntatie dat gericht is op de volgende kerndoelen:

- De leerlingen leren beelden, muziek, taal, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren (kerndoel 54).
- De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren (kerndoel 55).
- De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed (kerndoel 56).

Cultuureducatie en de sociaal-emotionele ontwikkeling

In de hele wereld zijn meer dan 1,5 miljard kinderen getroffen door de coronapandemie, zo heeft UNESCO becijferd⁶. Volgens de Verenigde Naties lopen kinderen het risico de zwaarste slachtoffers te worden van de pandemie, vanwege de mogelijk ingrijpende effecten op hun welzijn⁷. Verschillende onderzoekers hebben gewezen op de mogelijke negatieve gevolgen van

6 UNESCO (2020). *Re-opening schools, when, where and how*. Bezocht op: en.unesco.org/news/reopening-schools-when-where-and-how

7 United Nations (UN) International Children's Emergency Fund (2020). *Covid-19 and children*. UNICEF data hub. Bezocht op: data.unicef.org/covid-19-and-children/

quarantaine en afzondering op de mentale gezondheid van kinderen.⁸ Uit onderzoek door Save the Children onder meer dan 6000 kinderen in de VS, Duitsland, Finland, Spanje en het VK blijkt dat veel kinderen door de pandemie te kampen hebben met verveling en gevoelens van isolement⁹. In recent Iers onderzoek naar gevolgen van corona bij kinderen van 1 tot 10 jaar is vastgesteld dat kinderen hun vrienden missen, evenals het spelen met andere kinderen en de structuur van school en opvang. De ouders van deze kinderen zien negatieve effecten van de lockdown op het sociaal-emotioneel welbevinden van hun kinderen, wat zich uit in driftaanval- len, nervositeit, hangerigheid, verveling en lusteloosheid.¹⁰

Er is nog weinig aandacht geweest voor cultuureducatie als middel om welbevinden en sociaal- emotionele ontwikkeling te verstevigen, terwijl onderzoek naar de relatie tussen gezondheid en kunst laat zien dat het actief of passief bezig zijn met kunst de gezondheid en het algemeen welbevinden vergroot.¹¹

Cultuureducatie kan een positief effect hebben op de sociaal-emotionele ontwikkeling. Dat kan hard nodig zijn nadat leerlingen een tijd thuisonderwijs hebben gehad (zie kader).

Gevoelens uiten en delen door kunsteducatie

Kunstvakken zijn bij uitstek geschikt om betekenis te geven aan ervaringen die diepe indruk achterlieten, en ook om emoties een plaats te geven en te delen. Uit ervaring weten wij dat kinderen en jongeren die ervaringen heel goed kunnen vangen in bijvoorbeeld een songtekst, een fotoreeks of een 'spoken word'-gedicht. Zo kunnen ze, naast al het geleerde, ook uiting geven aan de geleden eenzaamheid tijdens corona, de saaie weken thuis, de struggle om toch aan je huiswerk te gaan. Geholpen en gestimuleerd door een kunstvakdocent zullen er rake, ongemakkelijke, mooie en ontroerende dingen worden gemaakt. Het mooie van kunst is dat je het kunt delen en vaak ook samen maakt. Leerlingen kunnen elkaar straks – als ze weer op school mogen zijn – laten zien, horen, voelen, ervaren wat ze hebben meegemaakt. Samen vorm en betekenis geven aan wat ze leerden in deze ingewikkelde tijd bevordert hun mentale gezondheid.

Ik stel mij een periode van projectweken voor, waarin alle leerlingen iedere middag, na de cognitieve vakken in de ochtend, op school werken aan hun kunstwerk, alleen of met elkaar, met kunstvakdocenten (en stagiaires!) om hen te helpen.

Maarten Bremer, CvB ArtEZ University of the Arts

Zie: [Waardeer wat jongeren wél leerden in de online-only-tijd | LKCA](#)

- 8 Brooks, S. K. et al (2020), The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395(10227), 912–920. doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8; Loades, M. et al (2020), Rapid systematic review: The impact of social isolation and loneliness on the mental health of children and adolescents in the context of COVID-19. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 8567(20), 30337–30343
- 9 Save the Children (2020a). *Protect a generation. The impact of COVID-19 on children's lives*. Bezocht op: savethechildren.org.au
- 10 Egan, S.M. et al (2021), Missing Early Education and Care During the Pandemic: The Socio-Emotional Impact of the COVID-19 Crisis on Young Children. *Early Childhood Education Journal*, doi.org/10.1007/s10643-021-01193-2
- 11 [WHO bevestigt: kunst en cultuur bevorderen de gezondheid | LKCA](#)

Cultuureducatie verbinden met andere vakken

Uit diverse onderzoeken¹² komt naar voren dat groepen kinderen door het thuisonderwijs een minder grote ontwikkeling hebben doorgemaakt dan verwacht. Bij alle drie de domeinen: rekenen-wiskunde, spelling en begrijpend lezen is de leergroei lager dan in de jaren ervoor. Vooral bij begrijpend lezen is de vertraging in de leergroei nog groot (19% lager), bij spelling en rekenen-wiskunde is het verschil kleiner (resp. 7% en 9%). Hoewel het voor de totale groep leerlingen lijkt mee te vallen, zien we grote onderlinge verschillen. Leerlingen op scholen met veel leerlingen met een lage sociaaleconomische status hebben meer vertraging. Ook scholen in niet-stedelijke gebieden en kleine scholen hadden extra vertraging bij de leergroei voor spelling en rekenen-wiskunde ten opzichte van scholen in stedelijke gebieden en grote(re) scholen.

Dat kinderen die opgroeien in minder gunstige omstandigheden minder kansen krijgen, is geen nieuw gegeven. De SER constateert in een recent onderzoek dat de coronacrisis de bestaande kansenongelijkheid heeft vergoet en dat het onderwijs daar geen tegenwicht aan biedt, maar – sterker nog – bijdraagt aan de ongelijkheid.¹³

Een van de uitgangspunten voor de nieuwe periode Cultuureducatie met Kwaliteit is – naast integrale cultuureducatie – dan ook kansengelijkheid. Dat biedt een mooie gelegenheid om doelen van NPO te verbinden met doelen van het programma Cultuureducatie met Kwaliteit (CmK). Cultuureducatie kan immers ook ingezet worden als middel om taal- en rekenachterstand in te lopen. Bijvoorbeeld door leerlingen niet alleen woorden verbaal aan te bieden, maar ze ook woorden te laten voelen, zingen en uitbeelden. Als nieuwe woorden in een dans- of bewegingsspel worden aangeboden, onthouden kinderen dit beter.¹⁴ Of door begrijpend lezen te combineren met drama of beeldende vorming. Daarnaast zijn verbindingen mogelijk met de zaakvakken, burgerschapsonderwijs en gymnastiek (zie: Bronnen en inspiratie).

De inzet van kunstvakdocenten

De scholen maken zich het meest zorgen over waar zij het extra personeel vandaan moeten halen om interventies uit te voeren. In dat opzicht kunnen kunstvakdocenten een oplossing bieden. En bovendien levert de inzet van kunstvakdocenten niet alleen 'extra' handen, maar heeft ook nog andere voordelen. Het is gunstig voor de kwaliteit van cultuureducatie en voor de opbrengst van interventies als er sprake is van een intensieve en langer durende inzet. Dat betekent dat een school er goed aan doet om vakdocenten voor de kunsten voor langere tijd deel uit te laten maken van het team.

12 [Factsheets - Nationaal cohort onderzoek](#)

13 [Beter onderwijs geeft kinderen gelijke kansen | SER](#)

14 Leeuwen, A. van (2015). Dans is zó'n krachtige manier om kinderen te laten leren. *Kinderopvang*, 25(12), 22-25.

Verkerk, C. (2017). Op de boerderij. *Het Jonge Kind*, 44(8), 7.

Verkerk-Wassenaar, C. (2016). Dansen met peuters. *Het Jonge Kind*, 43(7), 22-25.

3 Inhoudelijke keuzes

Welke interventie een school kiest, hangt uiteraard nauw samen met het doel dat ermee bereikt dient te worden. Dat is dan ook een eerste stap: stel doelen vast die aansluiten op de gevonden hiaten bij de leerlingen.¹⁵ Gaat het om het inhalen van wat de hele groep gemist heeft, om het bijspijkeren van leerlingen die niet mee konden doen aan onderwijs op afstand of wil de school een verrijkend of verdiepend aanbod neerzetten? Daarbij is het ook belangrijk om te inventariseren wat leerlingen gemist hebben op het gebied van cultuureducatie (bijvoorbeeld muzieklessen, beeldende vorming, drama, maar ook culturele activiteiten buiten het schoolgebouw die niet doorgingen) en op die gebieden doelen te stellen.

Het schema hieronder kan gebruikt worden bij een gesprek over de gewenste doelen die een school wil bereiken met de inzet van cultuureducatie. Daarbij kunnen de focusdoelen die de SLO opstelde, een rol spelen.¹⁶

Primaire effecten	Secundaire effecten
Kennis, technieken en vaardigheden in de verschillende kunstdisciplines	Persoonlijke, sociale en maatschappelijke ontwikkeling
Creatieve en denkvaardigheden	Verkennen, onderzoeken en kunnen uitdrukken van de betekenis in kunst of door middel van kunst
Plezier, betrokkenheid, minder stress en andere emotionele effecten	Transfereffecten (toepassing van het geleerde in andere contexten), zoals betere leerprestaties in andere vakken, effecten in de beroepsloopbaan of in de vrije tijd, zoals cultuurdeelname

Bron: Harland, Cultuur+Educatie 23 (2008), p.19

Menukaart OCW

Als het doel is vastgesteld, is de volgende stap: het maken van een inhoudelijke keuze voor een interventie die past bij het doel en uiteraard aansluit bij de school. Welke interventies zijn er zoal? OCW stelde een menukaart samen.¹⁷

De menukaart heeft de volgende indeling:

- a Meer onderwijs (binnen of buiten reguliere schooltijden) om bij groepen leerlingen kennis en vaardigheden bij te spijkeren
 - Voor- en vroegschoolse interventies
 - Uitbreiding onderwijs
 - Zomer- of lentescholen

15 Een handig hulpmiddel hierbij is: [Praktijkaart-Probleemverkenning-en-doelstelling-EducationLab.pdf \(education-lab.nl\)](#)

16 <https://www.slo.nl/npo/primair-onderwijs/focusdoelen/#h29ef8282-eed1-4697-a15d-f6a4b12aee5b>

17 Zie: [Interventies waaruit u kunt kiezen | Voorschoolse educatie, primair en voortgezet onderwijs | Nationaal Programma Onderwijs \(nponderwijs.nl\)](#)

- b Effectievere inzet van onderwijs om kennis en vaardigheden bij te spijkeren. Toe te passen bij algemeen vormende vakken, maar vaak ook bij beroepsgerichte vakken
 - Een-op-een-begeleiding (intensieve individuele begeleiding door leraar, onderwijsassistent of andere volwassene)
 - Individuele instructie (individuele opdrachten en begeleiding per leerling)
 - Instructie in kleine groepen
 - Leren van en met medeleerlingen
 - Feedback
 - Beheersingsgericht leren
- c Sociaal-emotionele en fysieke ontwikkeling van leerlingen
 - Interventies gericht op het welbevinden van leerlingen
 - Sportieve activiteiten
 - Cultuureducatie
 - *D. Ontwikkeling van de executieve functies van leerlingen*
 - Metacognitie en zelfregulerend leren
 - Samenwerkend leren
- d (Extra) inzet van personeel en ondersteuning
 - Klassenverkleining
 - Onderwijsassistenten/instructeurs
- e Faciliteiten en randvoorwaarden.
 - Interventies gericht op faciliteiten en randvoorwaarden
 - Ouderbetrokkenheid
 - Digitale technologie (voor afstandsonderwijs, vo, feedback enzovoorts)

De plaats van cultuureducatie in het schoolplan

Cultuureducatie heeft van OCW een plaats gekregen onder de interventies die succesvol zijn bij het bereiken van doelen op het gebied van de sociaal-emotionele ontwikkeling. Maar, zoals we al schreven, cultuureducatie heeft als leergebied op zichzelf grote waarde (zie schema primaire en secundaire effecten). Daarnaast kan cultuureducatie bijdragen aan het bereiken van de kerndoelen voor kunstzinnige oriëntatie, taal- en rekendoelen, zaakvakken enz. En: kunstvakdocenten kunnen ingezet worden als extra personeel.

Daarom gaan we hieronder niet alleen in op de categorie ‘sociaal-emotionele ontwikkeling’, maar geven we ook aan binnen welke andere – vaak gekozen – interventies cultuureducatie een plaats kan krijgen.¹⁸

We komen tot de volgende interventies die een geschikt kader bieden binnen het NPO voor cultuureducatie:

18 Hoe hebben scholen tot nog toe extra subsidies i.v.m. COVID-19 benut? In alle sectoren worden vooral vier soorten maatregelen gebruikt: extra ondersteuning onder schooltijd, remedial teaching in kleine groepjes, een verlengde schooldag en een zomerschool. Dat laatste had vooral met het moment van aanvragen te maken, vlak voor de zomer 2020 (Kortekaas-Rijlaarsdam, A.F., Ehren, M. & Meeter, M. (2021). Eindrapport onderzoek COVID-19 regeling inhaal- en ondersteuningsprogramma's – 1e Fase. Learn! VU in opdracht van NRO).

- 1 Extra onderwijs-/leertijd
- 2 Sociaal-emotionele ontwikkeling (inclusief executieve functies) en fysieke ontwikkeling
- 3 Inzet extra personeel

We geven voor elk van deze interventies aan waarom en hoe een invulling van cultuureducatie eruit zou kunnen zien.

1 Extra onderwijs-/leertijd

Voor- en vroegschoolse educatie

Voor- en vroegschoolse educatie (vve) bestaat uit ontwikkelingsprogramma's voor jonge kinderen die een risico lopen op een achterstand als gevolg van hun achtergrond (o.a. lage opleiding ouders, andere thuistaal). Het wordt aangeboden aan peuters vanaf 2,5 jaar (voorschools) en kleuters (vroegschool). Kinderopvang en onderwijs kiezen zelf of en welk programma zij gebruiken.

Er is veel onderzoek beschikbaar naar de effecten van vve en de condities waaronder vve succesvol is.¹⁹ Over de rol van cultuureducatie weten we echter nog niet zo veel, maar er is wel een aantal inspirerende voorbeelden.

In Den Haag is een vve-programma ontwikkeld, waarbij kunstenaars, peuters en pedagogisch medewerkers samenwerken om kinderen en ouders vertrouwd te maken met kunst. Zowel theatermakers, dansers, muzikanten als beeldend kunstenaars nemen deel.²⁰ Dit programma is wetenschappelijk onderzocht. Daaruit kwam naar voren dat de deelnemende pedagogisch medewerkers, de kinderen en ouders het programma als waardevol en verrijkend ervaren. Er is echter geen effect gevonden op de ontwikkeling van kinderen en het pedagogisch handelen van pedagogisch medewerkers. De verklaring hiervoor wordt gezocht in de voorwaarden: de wijze van voorbereiding en de duur van het project (zie ook hoofdstuk 5: Wat werkt).²¹

Een organisatie die al heel lang activiteiten met muzikanten voor jonge kinderen organiseert, is Memorabele Momenten.²² Zij onderbouwen de muzikale activiteiten als volgt:

- Bieden kansen voor rijke interactie tussen de kinderen onderling en de professional op de groep.
- Leveren betekenisvolle ervaringen die zorgen voor taalontwikkeling.
- Stimuleren het auditief geheugen.

In de plannen voor de nieuwe cultuurperiode geeft de organisatie aan dat zij de frequentie van voorstellingen per afnemer wil verhogen naar twintig per jaar, vanuit de gedachte dat het haalbaar is om de ontwikkeling van het kind ondersteunt.

19 [Voor- en vroegschoolse educatie | Evidence | Gelijke kansen \(gelijke-kansen.nl\)](#)

20 [Innovatiecentrum Den Haag: Jong beginnen, een kunstparticipatieproject \(sardes.nl\)](#)

21 [Eindrapport innovatiecentra voor- en vroegschoolse educatie \(kbanijmegen.nl\)](#)

22 [onderbouwing - Memorabele Momenten](#)

Verlengde schooldag

Bij een verlengde schooldag ondernemen leerlingen meestal op één of meer schooldagen na de reguliere schooltijd activiteiten waarop zij kunnen intekenen. Die activiteiten variëren van circus en koken tot beeldende vorming en voetbal. Taalontwikkeling wordt vaak verbonden met deze activiteiten. De verlengde schooldag vinden we vooral in wijken met veel achterstanden. Meestal zijn de doelen divers. Het gaat dan bijvoorbeeld ook om: kinderen in aanraking brengen met kunst en cultuur en/of sport, het ondersteunen van sociale vaardigheden of het zinvol besteden van vrije tijd. De achterliggende gedachte is dat kinderen in aanraking komen met werelden die ze van huis uit niet kennen en dat dat tevens gunstig is voor hun (taal)ontwikkeling.

Cultuureducatie heeft in veel gemeenten al een stevige positie binnen de verlengde schooldagen, al dan niet als onderdeel van CmK. Die zou in het kader van het NPO verder uitgebouwd kunnen worden en verbonden kunnen worden met doelen op het gebied van taalontwikkeling.

Intensieve leertijdverlenging

In een aantal grote steden is een vorm van leertijdverlenging ingevoerd die veel verder gaat dan de verlengde schooldag, omdat de onderwijstijd met een flink aantal uren wordt uitgebreid en de extra uren verplicht zijn voor alle leerlingen van de betreffende school of voor de leerlingen die eraan deelnemen. Voorbeelden hiervan zijn: Dagprogrammering Rotterdam Zuid, het Leerkansenprofiel in Den Haag en de Brede School Academie in Utrecht, Tiel, Zaanstad en Schiedam. De overeenkomsten tussen deze vormen van intensieve leertijdverlenging zijn dat het langdurig is, dikwijls een opbouw kent, bijvoorbeeld met leerlijnen voor kunst en cultuur, en (redelijk) intensief is. In Den Haag en Rotterdam spelen respectievelijk Cultuurschakel en SKVR een grote rol bij de organisatie en uitvoering, maar kunnen scholen eigen keuzes maken, dus werken zij ook met individuele kunstenaars of andere culturele organisaties. Een van de vormen van intensieve leertijdverlenging, de brede school academie, werken we in het kader uit, omdat deze uitgelezen kansen biedt om met literatuureducatie aan de slag te gaan en bewezen effectief is.

De Brede School Academie

De Brede School Academie (BSA) biedt extra leertijd na school voor basisschoolleerlingen met leerpotentieel en motivatie, die door een taalachterstand onder hun niveau presteren. Na schooltijd volgen zij drie jaar lang een of twee keer per week een programma dat is gericht op bevorderen van de woordenschatontwikkeling, de vaardigheid in begrijpend lezen, kennis van de wereld en leesplezier. Vanuit het perspectief van cultuureducatie is met name die laatste component interessant. Een vast onderdeel van de les wordt gereserveerd voor het praten over boeken en strips, over auteurs en series en genres en bovenal over de beleving van het lezen. Er wordt op deze momenten niet of nauwelijks gelezen, dat gebeurt allemaal thuis. Het moment in de BSA-les is bedoeld om leeservaringen te delen, facetten van verhalen uit te diepen in korte boekgesprekken en elkaar leestips te geven. Hierbij worden vaak de door de BSA ontwikkelde *Korte werkvormen voor de boekenkring* gebruikt.²³ Met deze werkwijze wordt de leesmotivatie dus aangewakkerd in de les, terwijl het lezen thuis plaatsvindt. Dat betekent dat er, anders dan bij het standaardkwartiertje stillezen op school, geen plafond is aan de winst die het lezen kan

23 <https://pro.debibliotheekopschool.nl/dam/lezen/20171020-werkvormenvoordeboekenkring.pdf>

opleveren.²⁴ BSA-leerlingen lezen veel meer dan gemiddeld in vergelijking met leeftijdgenoten in het basisonderwijs en gaan, zo blijkt uit hun Cito-scores, ook veel sneller vooruit in woordenschat en begrijpend lezen.²⁵

Zomer-/vakantiescholen

Gedurende één of meer weken in de zomervakantie (of soms tijdens een andere schoolvakantie) krijgen leerlingen extra onderwijstijd. De meeste zomerscholen combineren educatieve activiteiten met recreatieve onderdelen, bijvoorbeeld uitstapjes, zodat leerlingen authentieke leersituaties krijgen aangeboden. Doorgaans werken er bevoegde leerkrachten op de zomerschool, aangevuld met vakdocenten, pabo-studenten en vrijwilligers. De zomerschool kan een middel zijn om hiaten weg te werken en/of om het taalniveau op peil te houden tijdens de vakanties. De zomerscholen hebben vaak nog andere doelen, zoals kennis van de wereld vergroten en sociaal-emotionele vaardigheden versterken. Ook kan het gaan om een zinvolle besteding van de vrije tijd.

Voor kinderen uit kwetsbare situaties lijken zomerscholen positieve effecten te hebben op schoolse vaardigheden, zelfstandigheid, zelfvertrouwen, motivatie en (andere) sociaal-emotionele competenties.²⁶

Cultuureducatie kan deel uitmaken van de zomerschool. In Den Haag is de zomerschool van basisschool 't Palet zelfs geheel gevuld met kunst en cultuur.²⁷ Taal- en creatieve doelen worden aan elkaar verbonden, onder andere doordat groepsleerkrachten en kunstvakdocenten door middel van co-teaching samen het programma voorbereiden en uitvoeren. Zij maken gebruik van de Ladekast van Cultuureducatie op zijn Haags van Cultuurschakel.²⁸

2 Sociaal-emotionele en fysieke ontwikkeling

Dat cultuur en sociaal-emotionele ontwikkeling met elkaar te maken hebben, valt intuïtief al goed te begrijpen. Cultuuruitingen zijn vaak geïnspireerd door emoties en roepen vaak emoties op. En zowel de beleving van cultuur (kijken, luisteren) als het actief deelnemen eraan (dansen, toneelspelen, musiceren) vindt vaak plaats in groepen, zeker op school, waardoor sociale interacties meestal vanzelfsprekend deel uitmaken van de activiteiten. Bij activiteiten als dans, drama en muziek geldt bovendien dat elke uitvoerder rekening moet houden met alle anderen, wat consequenties heeft voor het functioneren als groep en het functioneren als individu binnen de groep. Keer op keer blijkt uit onderzoek dat dans, muziek en bewegen een positieve invloed hebben op de ontwikkeling van kinderen. Niet alleen voor hun muzikale- en cognitieve ontwikkeling, maar ook voor het creëren van een gevoel van verbondenheid en het versterken van het zelfvertrouwen van de kinderen.²⁹ De bekende Nederlandse wetenschapper

24 Broekhof, K. (2017), 'Een goed boek is de beste interventie'. *Tijdschrift Taal*, 12/17, 35-39.

25 Broekhof, K. & Catney, M. (2020), 'Betere kansen voor talentvolle leerlingen met een taalachterstand'. *BSM*, 5, 11-13.

26 McCombs et al., 2014; Schwartz, Heather, McCombs, Augustine & Leschitz, 2018, aangehaald in Kortekaas-Rijlaarsdam, A.F., Ehren, M. & Meeter, M. (2021).

27 [Zomerschool \(paletnet.nl\)](https://www.paletnet.nl)

28 [Lesmateriaal Cultuuronderwijs op zijn Haags - CultuurSchakel](#)

29 Ast, M. van (2016). Bewegen en muziek versterken het brein. *Van Twaalf tot Achttien*, 26, 20-21.

Erik Scherder heeft veel geschreven en verteld over de effecten van muziek op het brein.³⁰

Er bestaan veel interventies die te maken hebben met welbevinden van leerlingen en hun sociaal-emotionele ontwikkeling. Die hebben uiteenlopende doelen: het school-/klassenklimaat verbeteren, pesten tegengaan, samenwerking bevorderen, het zelfvertrouwen van leerlingen vergroten, het zelfregulerend vermogen versterken enz. Ook in de therapiewereld komt steeds meer aandacht voor bijvoorbeeld de stressverminderende werking van muziek.³¹

In de menukaart is aandacht voor welbevinden, waar een veelheid van termen onder wordt geschaard. Het Trimbos Instituut verstaat onder welbevinden: '(...) een positief gevoel en positief in het leven (kunnen) staan, zelfvertrouwen, geluk, doorzettingsvermogen en energie, een gevoel dat je ertoe doet, eigenwaarde, het ervaren van steun uit de omgeving, het goed weten omgaan met je eigen emoties. Wanneer we spreken over 'welbevinden' dan spreken we niet alleen over het emotionele aspect van 'je gelukkig en tevreden voelen' maar ook over de factoren die eraan bijdragen dat mensen zich goed voelen. Deze factoren zijn onder te brengen in meerdere gebieden: mentaal, emotioneel, gedragsmatig, lichamelijk en sociaal.'³²

Van Overveld wijst erop dat in het NPO-menu een kader voor sociaal-emotionele ontwikkeling ontbreekt en presenteert een kader, waarin hij de begrippen in de NPO-menukaart heeft ondergebracht.³³ We gebruiken dit kader bij de beschrijving van de rol van cultuureducatie bij de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen en maken een onderscheid in emotionele, sociale en morele competenties.

Soort competentie	Algemene omschrijving	Begrippen van NPO website
Emotionele competentie 1	Zelfbesef	Eigenwaarde, positief gevoel, positief in het leven staan, zelfvertrouwen, geluk, ertoe doen, omgaan met emoties, gelukkig zijn, tevreden zijn, stemming, gevoel van eigen kunnen, mindful zijn
Emotionele competentie 2	Zelfmanagement	Doorzettingsvermogen, energie, veerkracht
Sociale competentie 1	Besef van de ander	Ervaren van steun
Sociale competentie 2	Sociale vaardigheden	Contacten met leeftijdsgenoten en docenten
Morele competentie	Keuzes maken	Conflicthantering

Emotionele competenties

Wat en hoe kan cultuureducatie bijdragen aan emotionele competenties? De Amerikaanse psycholoog Ellen Winner beschrijft de relatie tussen kunst en emoties op basis van een groot

30 Zie bijvoorbeeld: [Erik Scherder: Wat gebeurt er in je hersenen als je muziek luistert? - Universiteit van Nederland - Vrije Universiteit Amsterdam \(vu.nl\)](#)

31 Blase, K. & Plooi, A. (2020). Neurobiologie van gevoelens van veiligheid. Samenhang met adem, muziek en hartritme *Tijdschrift voor integrale geneeskunde*, 35 (3), 208-211.

32 [Trimbos.nl | PM0627: Praktijkaart Welbevinden](#)

33 [Artikelen over sociaal-emotioneel leren \(keesvanoverveld.nl\)](#)

aantal onderzoeken. Daaruit blijkt dat we niet alleen emoties herkennen, maar ook voelen bij het ervaren van kunst. Het effect is het sterkst bij muziek. De gevoelens die muziek oproept, zijn veel gedifferentieerder dan basisemoties, zoals boosheid, walging, blijdschap en verdriet. Tegelijkertijd zijn mensen zich er van bewust dat het geen 'echte' emoties zijn die met het dagelijks leven verbonden zijn en om een reactie vragen. Dat geeft ruimte aan op een veilige manier emoties ondergaan. Immers, een schilderij kan walging of verdriet oproepen, maar dat gaat niet gepaard met angst of onzekerheid, zoals in het 'echte' leven. Het gaat niet over jou, het is een representatie. We kunnen ons inleven in personages, maar op elke gewenst moment weer terugkeren naar onszelf.³⁴ Een soortgelijk pleidooi kan gehouden worden voor het leren omgaan met emoties door het lezen of beluisteren van verhalen, het bespreken en naspelen van verhalen en het spelen van rollen in drama-activiteiten. Zo is er via cultuuractiviteiten volop gelegenheid om in de veilige omgeving van een fictieve wereld emoties te verkennen en te uiten.

*Sociale competenties*³⁵

Sociale competenties betreffen sociale vaardigheden en het contact en omgaan met anderen. Cultuureducatie kan zeer zeker een bijdrage leveren aan het vergroten van sociale competenties, zo blijkt uit onderzoek. Met name spel / drama en muziek zijn activiteiten waarbij kinderen samen bezig zijn en een gevoel van verbondenheid kunnen ontwikkelen.³⁶

Sociaal-emotionele ontwikkeling en kunsteducatie in Californië

Liane Brouillette, onderzoeker aan de Universiteit van Californië, vroeg basisschoolleerkrachten naar het effect van een kunsteducatieprogramma op de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen van zes tot tien jaar oud. De klassen, die weinig ervaring hadden met kunsteducatie, hadden vijftien keer een uur lang les gekregen van kunstenaars in drama, dans, muziek en beeldende kunst. De lessen hadden een positief effect op de groepscultuur. In de dramalessen lag het accent op teamwork en op het respectvol reageren op elkaars voorstellingen. De leerkrachten zagen dat dit een positief effect had op de sociale vaardigheden en de binding binnen de groep. Muziekactiviteiten zorgden voor een sterke betrokkenheid van kinderen die zich gewoonlijk veel meer afzijdig hielden. Voor leerlingen die thuis een andere taal spraken dan op school (NT2), bleek het programma extra heilzaam, onder andere omdat het hun de kans gaf zich zonder taal te uiten (dans, beeldend) en zo op een gelijkwaardige manier deel te nemen aan de groepsactiviteit. Brouillette (2010) stelt in haar conclusies: "Door de interacties met anderen in drama-activiteiten verwerven NT2-ers (...) begrip van culturele rollen op school. Kunsteducatie biedt bovendien een uitlaatklep voor kinderen die soms minder betrokken zijn door hun beperkte taalvaardigheid; het versterkt hun zelfvertrouwen en bevordert hun integratie in de schoolcultuur."³⁷

34 Winner, E. (2018). *How art works. A psychological exploration*. New York: Oxford University Press.

35 Zie ook de brochure *Kwaliteit en effecten van cultuureducatie in het basisonderwijs* (SIEN, 2016) voor informatie over de onderzoeken waarnaar in deze paragraaf wordt verwezen.

36 Bree, E. de & Zee, M. (2021). Sociale interactie met klasgenootjes. Spel stimuleert taalontwikkeling. *De wereld van Het Jonge Kind* 10, 18-21.

37 Liane Brouillette (2009). How the Arts Help Children to Create Healthy Social Scripts: Exploring the Perceptions of Elementary Teachers. *Arts Education Policy Review* 111(1), 16-24. (PDF) [How the Arts Help Children to Create Healthy Social Scripts: Exploring the Perceptions of Elementary Teachers \(researchgate.net\)](#)

Ook andere onderzoekers wijzen op de gunstige effecten van cultuureducatie op sociale competenties:

- Door dramalessen leren kinderen met een leerstoornis beter om te gaan met hun klasgenoten (De la Cruz e.a., 1998).
- Kunsteducatie bevordert samenwerking en acceptatie van verschillen (Nevanen e.a., 2014)
- Door dramalessen leren kinderen beter om in groepen te werken (Catterall, 2007).
- Dramalessen en muziek zorgen voor een toename in empathisch vermogen (Goldstein & Winner, 2012; Winner e.a., 2013).

Dansen en prosociaal gedrag

Wetenschapsjournalist Mark Mieras beschrijft in zijn publicatie *Meer muziek in de klas* een interessant onderzoek naar de invloed van dans op pro-sociaal gedrag in een groep: 'Samen bewegen neemt sociale barrières weg: in een experiment werden achtjarige kinderen in een groene en oranje groep ingedeeld; ze droegen kleding in hun groepskleur. De negatieve oordelen over elkaar verdwenen nadat de onderzoekers groene en oranje kinderen samen lieten dansen.' Het is het synchroon bewegen dat de kinderen met elkaar verbindt en het pro-sociale gedrag stimuleert.³⁸

Morele competenties

Door middel van kunst en cultuur kunnen kinderen zich normen en waarden eigen maken en ter discussie stellen. In hun *Visiedocument* stellen docenten van de Beroepsvereniging Docenten Theater en Drama: "moreel redeneren over bijvoorbeeld ethische kwesties is een vaardigheid die bij uitstek door drama geoefend kan worden door morele dilemma's in dialoog met elkaar te bespreken en in spel te communiceren en beleven."³⁹ Dat begint al bij kleuters die in rollenspellen morele vraagstukken verkennen zoals eerlijk delen, naar aanleiding van een prentenboekverhaal als *Eén voor jou, twee voor mij* (Jörg Mühle, Gottmer, 2020), of omgaan met anderen, naar aanleiding van *Kikker en de vreemdeling* (Max Velthuis, Leopold, 1993). Ook zijn er kindertheatergroepen die voorstellingen aanbieden die morele kwesties aansnijden, zoals hulp bieden, conformeren of jezelf blijven, gehoorzaam zijn, etc.

Fysieke ontwikkeling

In de menukaart van OCW staat de aanduiding 'sociaal-emotionele en fysieke ontwikkeling'. Vervolgens wordt cultuureducatie alleen bij sociaal-emotionele ontwikkeling genoemd en staat onder fysieke ontwikkeling sport. Dat is vreemd, want ook door cultuureducatie kan de fysieke ontwikkeling bevorderd worden. Denk maar aan dans, waarbij leerlingen bijvoorbeeld leren hun lichaam op een gecontroleerde manier te bewegen. Dat stimuleert de grove en fijne motoriek en coördinatie, zorgt voor lichaamsbewustzijn, lichaamsbeheersing, conditie en souplesse. Ook leren zij via hun lichaam emoties uit te drukken. Maar ook in drama-activiteiten, bij het bespelen van een muziekinstrument en bij het werken met materialen bij beeldende vorming worden specifieke facetten van de fysieke ontwikkeling gestimuleerd.

38 Cirelli, Laura K. (2018), 'How Interpersonal Synchrony Facilitates Early Prosocial Behavior'. *Current Opinion in Psychology*, 20, 35-39.

39 <https://curriculum.nu/wp-content/uploads/2018/03/Visiestuk-BDD-Def.pdf>

3 Inzet extra personeel

Culturele instellingen kunnen een belangrijke rol vervullen bij het ontwikkelen, organiseren en uitvoeren van interventies. Dat gebeurt al sinds lange tijd, bijvoorbeeld bij zomerscholen, de verlengde schooldag, project- en themaweken. Maar vakdocenten zijn ook nogal eens als onderdeel van het team vast aan een school verbonden door formatiekeuzes van de school of door het benutten van subsidieregelingen, zoals Cultuureducatie met Kwaliteit en de Impulsregeling Muziek. In het kader van NPO kunnen vakdocenten voor in ieder geval twee jaar (en wellicht vier jaar)⁴⁰ wat intensiever aan de school verbonden worden. Op die manier snijdt het mes aan twee kanten: de school heeft een deeloplossing voor het personeelstekort en de kwaliteit van cultuureducatie is gegarandeerd. Bovendien zijn er nog andere voordelen: een gymnastiekles kan door een dansles vervangen worden, waardoor de gymnastiekdocent aan andere taken kan werken; kunstdocenten zien soms een hele andere kant van de leerling dan groepsleerkrachten; kunstdocenten halen talenten bij leerlingen naar boven die anders wellicht ongezien waren gebleven.

40 Er is een motie aangenomen in de Tweede Kamer waarbij scholen vier jaar de tijd krijgen om de NPO-middelen te besteden.

4 Organisatorische keuzes en samenwerking

Organisatorische keuzes

Als eenmaal de doelen zijn vastgesteld voor de inzet van de NPO-middelen op een school en de interventie is gekozen, staat men voor een aantal keuzes. Het gaat dan bijvoorbeeld om:

- Doelgroep – voor welke leerlingen is het programma bedoeld? Gaat het om specifieke groepen, is het voor alle leerlingen of voor een selectie van de leerlingen, is het verplicht of op vrijwillige basis?
- Wanneer – wordt het uitgevoerd onder schooltijd of tijdens extra tijd (in de vakantie, het weekend of gedurende de schoolweek voor of na schooltijd)?
- Wie – welke professionals voeren het uit? Gaat het om groepsleerkrachten, om vakdocenten of anderen? Gaat het om ‘meer handen in de klas’ of om een invulling van lessen door derden of door de huidige groepsleerkrachten (uitbreiding aanstelling) na schooltijd?
- Vorm – wordt het een schoolgebonden (voor de leerlingen van één school) of een boven-schoolse voorziening (toegankelijk voor leerlingen van meerdere scholen)

Voor opbrengsten op het gebied van cultuureducatie zijn er geen specifieke argumenten om te kiezen voor de ene dan wel de andere organisatievorm. Of het programma onder of na schooltijd wordt uitgevoerd en of het voor alle leerlingen is of voor een deel van de leerlingen, is aan de school. Wel weten we dat het succes van de interventie valt of staat met degene die het uitvoert. Ook weten we dat een langduriger interventie meer effect heeft dan een kort programma (zie volgende hoofdstuk).

Samenwerking

Nadat de voornaamste organisatorische keuzes zijn gemaakt, is het van belang te bepalen welke partijen met elkaar gaan samenwerken om te zorgen voor een effectieve inzet van de extra middelen. Welke rol spelen de schoolbesturen, hoe werken scholen onderling samen (in een wijk of van hetzelfde schoolbestuur), wat is de rol van de gemeente, welke andere partijen zijn betrokken (sport, cultuur, huiswerkbegeleiding, natuur & milieu, science, techniek etc.). Welke afspraken worden gemaakt tussen de diverse partijen?

Wat staat er op de website van OCW over samenwerking?

- Samenwerking op school en buiten de school is doorslaggevend voor het welslagen van het Nationaal Programma Onderwijs.
- Scholen die voor eenzelfde uitdaging staan, kunnen gebruik maken van elkaars denkkracht, menskracht en specifieke expertise. Binnen het schoolbestuur, maar ook in samenwerking met de gemeente en daarbinnen met bijvoorbeeld zorgpartijen, jongerenwerk, kinderdagopvangorganisaties, buitenschoolse opvang, sport- en cultuurorganisaties.
- Deze partners kunnen meedenken en meewerken als het gaat om het welbevinden van leerlingen en allerlei vormen van extra ondersteuning en zorg. Benut bestaande samenwerkingen en expertisecentra rond specifieke doelgroepen, zoals nieuwkomers.
- Duurzame samenwerking tussen scholen en de partners buiten de school.
- Gemeenten kunnen zich inzetten voor het bevorderen van lokale samenwerking tussen schoolbesturen, samenwerkingsverbanden, kinderopvangorganisaties, jgz, sociaal werk en andere lokale jeugdpartijen.

Voor het organiseren en uitvoeren van interventies kunnen culturele organisaties worden ingezet. Er is al een goede infrastructuur aanwezig door samenwerking binnen het programma CmK. Deze kan benut worden voor de inzet van de NPO-middelen. De penvoerders en adviseurs kennen het onderwijsveld en kunnen maatwerk bieden aan de scholen. De gemeente kan de regie voeren en partijen bij elkaar brengen, waarbij specifieke aandacht uit kan gaan naar het bieden van gelijke kansen, zodat ook aangesloten wordt bij het gemeentelijke onderwijsachterstandenbeleid. Door samenwerking kan een leerecosysteem ontstaan waarin organisaties uit het onderwijs, cultuur, wetenschap & techniek, natuur & milieu, sport etc. samen een infrastructuur creëren waarbinnen kinderen en jongeren hun passies kunnen ontdekken en uitleven.⁴¹ Een voorbeeld van een dergelijk leerecosysteem is de samenwerking tussen NEMO, Naturalis en VSC, de sectororganisatie van wetenschapsmusea en science centers.⁴²

Rol van de gemeente

Gemeenten krijgen extra geld om in samenwerking met scholen, kinderopvang, jeugdgezondheidszorg, bibliotheken en andere partijen, activiteiten aan te bieden om de vaardigheden van leerlingen op cognitief, executief, sociaal en emotioneel vlak aanvullend te stimuleren. Gemeenten zorgen voor een lokale, integrale en meerjarige aanpak.⁴³ Hiervan kan het culturele veld gebruik maken. Zij hebben meestal al een (subsidie-)relatie met de gemeente en kunnen het onderwerp NPO agenderen om gemeentebrede ondersteuning te bieden. Denk dan bijvoorbeeld aan het opstellen van een lokale of regionale menukaart waar scholen een keuze uit kunnen maken en waarin het culturele aanbod, specifiek gericht op het inhalen of verrijken na corona, gebundeld is.

OCW verwacht van gemeenten dat zij met scholen en andere betrokkenen bespreken hoe de gemeente hen kan helpen, met aanvullende programma's, begeleiding of kennisdeling. De gemeente kan ook een belangrijke partner zijn bij het opstellen en uitvoeren van de schoolplannen.

De NPO-aanpak kan aansluiten bij de Lokale Educatieve Agenda, bij het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid en bij gemeentelijk beleid op het gebied van de samenwerking tussen onderwijs en jeugdhulp.

41 [Wat wordt jouw rol in het leerecosysteem? – LKCA](#)

[Hoe het cultureel ecosysteem kan floreren voor iedereen – LKCA](#)

[Naar inclusieve leerecosystemen voor cultuureducatie – LKCA](#)

42 [Leren waar nieuwsgierigheid ontstaat \(vsc-netwerk.nl\)](#)

43 [Nationaal Plan Onderwijs: € 346 miljoen voor gemeenten | VNG](#)

[Gemeenten en het Nationaal Programma Onderwijs | Nationaal Programma Onderwijs \(nponderwijs.nl\)](#)

5 Wat werkt

Wanneer is een interventie met cultuureducatie effectief? Er is weliswaar behoorlijk wat onderzoek naar de effecten van cultuureducatie, maar als we dat langs de strenge meetlat leggen van wetenschappelijke betrouwbaarheid en validiteit blijkt dat het vaak te kleinschalig is en te specifiek gericht op een bepaalde situatie om er harde conclusies aan te verbinden.⁴⁴ Dat geldt overigens ook voor veel andere interventies, bijvoorbeeld sociale vaardigheidstrainingen voor kinderen en jongeren: ‘Van 90 procent van wat we doen in het jeugdveld weten we nog niet hoe effectief dat is.’⁴⁵

We weten wel welke aspecten in het algemeen een rol spelen bij effectieve interventies om achterstand te bestrijden, met name taalachterstand. Deze zijn samengevat op diverse websites en in verschillende artikelen (zie ook: ‘Bronnen en inspiratie’). We beschrijven in dit hoofdstuk een aantal voorwaarden die van belang zijn voor het bereiken van resultaat.

In een recente studie zijn de werkzame factoren van de interventies die we in het vorige hoofdstuk beschreven in één zin samengevat. Het gaat om ‘(...) het aantal uren per leerling, deelname van de doelgroep (en samenwerking met ouders/aanbieden van incentives om deelname te garanderen), inhoud en structuur van het programma, gekwalificeerde leerkracht, groeps-grootte en aansluiting op het reguliere curriculum en de instructie in de klas.’⁴⁶

Op de website van het NPO lezen we over extra leertijd: ‘Naschoolse programma’s met een heldere opbouw, duidelijke raakvlakken met het reguliere lesprogramma en ervaren en goed opgeleid personeel lijken meer bij te dragen aan de leerprestaties dan andere interventies met extra lessen.’ En over zomerscholen: ‘Over het algemeen blijkt uit het onderzoek dat leerlingen die naar een zomerschool gaan ongeveer twee maanden extra vooruitgang boeken vergeleken met andere leerlingen. Het effect is groter (wel vier maanden extra vooruitgang) als de zomerscholen een intensief programma hebben, er genoeg middelen beschikbaar zijn en de lessen door ervaren en gekwalificeerde leerkrachten/docenten worden gegeven in kleine groepen. Zomerscholen zonder duidelijke leercomponent blijken over het algemeen geen betere schoolprestaties op te leveren. Andere factoren, bijvoorbeeld of de leerling de leerkrachten/docenten van school al kent, lijken over het algemeen minder verschil te maken.’

Uit literatuur⁴⁷ komen de volgende sleutelfactoren voor succes naar voren:

- Hoge kwaliteit van de uitvoerders (leraar, vakdocent, kunstenaar)
- Het extra programma sluit aan op het reguliere curriculum
- Er is een expliciet doel geformuleerd voor het inhalen van achterstanden

44 Art for art's sake; The impact of arts education, Center for Educational Research and Innovation, 2013.

45 ['Een superkind na zes lessen, dat kan natuurlijk niet' - Nieuws | Nji](#)

46 Kortekaas-Rijlaarsdam, A.F., Ehren, M. & Meeter, M. (2021). Eindrapport onderzoek COVID-19 regeling inhaal- en ondersteuningsprogramma's – 1e Fase. Learn! VU in opdracht van NRO, p.2.

47 <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Notitie-6juni2018-Effectieve-interventies-leerachterstanden-in-het-primair-onderwijs.pdf>

[Hattie, J. \(2009\). Visible learning. A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement. Routledge: London/New York](#)

- Het extra programma is intensief en langdurig
- De leerling neemt gedurende een langere tijd deel en committeert zich
- De ouders staan erachter
- Het sluit aan bij de behoeften van leerlingen
- Het sluit aan bij de belevingswereld van leerlingen
- Leraren hebben hoge verwachtingen van leerlingen
- Activerende werkvormen: veel taalaanbod en spreekgelegenheid
- Werken in kleine groepen en/of een-op-een begeleiding

De meeste sleutelfactoren spreken voor zich en behoeven geen nadere uitleg. Een aantal bespreken we hieronder, omdat ze essentieel zijn.

De kwaliteit van de uitvoerders

De opbrengsten van extra maatregelen vallen of staan met de kwaliteit van de uitvoerders, dus de groepsleerkracht, de vakdocent, de kunstenaar. Een hechte samenwerking, bijvoorbeeld in de vorm van co-teaching, zorgt voor meer kwaliteit. De groepsleerkracht kent de leerlingen, de leerlijnen en heeft ruime pedagogisch-didactische expertise, de vakdocent heeft veel inhoudelijke kennis (muziek, beeldende vorming, drama, dans) en brengt een extra dimensie in, namelijk oog voor het creatieve proces bij leerlingen. In het kader van NPO en met het oog op lerarentekorten zal daar wellicht niet snel de voorkeur naar uitgaan. Andere maatregelen die kunnen helpen om de kwaliteit van de professional te verhogen zijn: studiedagen en trainingen voor groepsleerkrachten over kunst en cultuur; bij- en nascholing voor de ict'ers en/of cultuurbegeleider; trainingen en bijscholing voor kunstvakdocenten en kunstenaars, met name om pedagogisch-didactische competenties te versterken. NPO-gelden kunnen op een slimme manier verbonden worden met subsidies in het kader van CmK, waardoor er meer en betere docenten voor de kunstvakken ingezet kunnen worden.

Het programma is intensief en langdurig

Een interventie moet voor langere tijd zijn en een zekere mate van intensiteit hebben wil hij wat opleveren. Dat geldt ook voor cultuureducatie. Onderzoek naar de effecten van cultuureducatie laat nogal eens weinig resultaat zien. Men wijt dat dan vaak aan een te korte duur en intensiteit van het programma.⁴⁸ Een kunstproject kan een grotere uitwerking op kinderen hebben als zij er langer aan meedoen. Dit is beter mogelijk naarmate een voorstelling of tentoonstelling meer is ingebed in het programma en als professionals in hun werkgedrag aspecten uit het gedrag van de kunstenaar overnemen in hun dagelijks handelen. Zo komt uit het onderzoek naar een kunstproject in de vve naar voren dat men verwacht dat pedagogisch medewerkers door doelgerichte, gestructureerde, participerende observaties tijdens de kunstontmoetingen zicht krijgen op het soort gedrag dat nodig is om bij kinderen uit te lokken of te stimuleren wat de kunstenaar uitlokt of stimuleert. Door dit gedrag gericht te bekijken, er zelf mee te oefenen en op het eigen en elkaars gedrag te reflecteren, zou de interventie doorwerking kunnen hebben op hun werkgedrag.⁴⁹

48 Art for art's sake; The impact of arts education, Center for Educational Research and Innovation, 2013.

49 [Eindrapport innovatiecentra voor- en vroegschoolse educatie \(kbanijmegen.nl\)](#)

De rol van ouders

Voor alle interventies geldt dat de rol van de ouders van groot belang is voor een hoog rendement. De ondersteuning die ouders thuis aan hun kind geven, levert de belangrijkste bijdrage aan de ontwikkeling van kinderen. Het gaat dan om: het bieden van een veilige en stabiele omgeving; sociaal emotionele ondersteuning; intellectuele stimulering en praten met het kind, bijvoorbeeld over school en de toekomst. Verder kunnen ouders als constructieve rolmodellen fungeren, waarbij ze de waarde van onderwijs uitdragen en hoge, maar reële verwachtingen van hun kinderen tonen. Het bieden van een veilige en stabiele omgeving beperkt zich niet alleen tot het huis, maar geldt ook voor de wijk en de buurt waarin een kind leeft.⁵⁰

Op welke manier kan cultuureducatie verbonden worden met de thuisomgeving? Voor activiteiten op het gebied van cultuureducatie zien we nu vaak dat ouders worden ingezet als begeleider bij culturele activiteiten of dat de creatieve talenten van ouders ingezet worden in de lessen. Dit kan nuttig zijn, maar heeft geen directe invloed op de ontwikkeling van kinderen. Wat wel werkt, is de ouders inhoudelijk betrekken en laten zien hoe zij thuis of elders (museum, bibliotheek, theater) met hun kind aan de slag kunnen gaan met creatieve activiteiten. Activiteiten op het gebied van beeldende vorming, muziek, drama en dans zijn uitermate geschikt om juist ook in een niets-schoolse setting uit te voeren. Ook voor anderstalige ouders is dit een manier om samen met hun kind kunst en cultuur te ervaren en aan de slag te gaan. De school en dan met name de kunstvakdocenten kunnen suggesties leveren aan ouders. Denk dan bijvoorbeeld aan websites, apps, maar ook het meegeven van opdrachten beeldende vorming of muziek die de thuiscultuur raken. Dat laatste is belangrijk, nog te vaak is voor kinderen van laagopgeleide en/of anderstalige ouders de kloof tussen school en thuis erg groot. Door verschillende culturele omgevingen met elkaar te verbinden, bijvoorbeeld door brugfuncties of culturele gidsen kan de kloof verkleind worden.⁵¹

50 https://sardes.nl/pathtoimg.php?id=3596&image=factsheet_ouderbetrokkenheid_def.pdf

51 [Gelijke kansen door onderwijs en cultuurparticipatie/-educatie – LKCA](#)

6 Tips

1 Geef cultuureducatie een plaats in de schoolscan

Zorg ervoor dat leerachterstanden in alle leergebieden, dus ook op het gebied van kunst en cultuur, meegenomen worden in de schoolscan. Voor het bepalen van de mogelijke vertraging op het gebied van kunstzinnige oriëntatie zou bijvoorbeeld eenvoudigweg gekeken kunnen worden naar de culturele activiteiten binnen en buiten de school die niet door konden gaan als gevolg van de coronamaatregelen. Maar daarnaast kunnen kunstvakdocenten ook inhoudelijk aangeven waar er hiaten zijn gevallen. De SLO focusdoelen voor kunstzinnige oriëntatie kunnen hierbij ondersteunend zijn.⁵²

2 Betrek de (externe) kunstvakdocenten en culturele uitvoerders bij het bepalen van de corona-gevolgen voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen

Cultuurprofessionals die rechtstreeks met leerlingen werken, kunnen waardevolle informatie leveren over de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen, bijvoorbeeld bij het bepalen in hoeverre een leerling durft te presenteren, kan samenwerken, hoe een leerling omgaat met opdrachten etc. (zie: 'Bronnen en inspiratie').

3 Neem cultuureducatie op bij de interventies in het plan van aanpak

De school besluit welke culturele activiteiten (alsnog) kunnen plaatsvinden, uiteraard in samenspraak met de culturele partners. Het is belangrijk om (opnieuw) te bepalen welk doel de activiteit moet dienen: gaat het om brede persoonsvorming, het opdoen van betekenisvolle ervaringen, om het bijbrengen van kennis, om ambachtelijke vaardigheden, creatieve vaardigheden, sociaal-emotionele vaardigheden, kritisch denken, om reflectie etc. Een sterke verbinding tussen activiteiten in het reguliere curriculum en extra activiteiten is een voorwaarde voor succes. De focusdoelen die SLO opstelde, kunnen behulpzaam zijn bij het bepalen van de doelen.⁵³ Voor de organisatie van cultuureducatie kan gebruik gemaakt worden van bestaande structuren in de gemeente/regio en aangesloten worden bij CMK.

4 Zoek naar slimme combinaties van cultuureducatie met andere leergebieden

Wanneer aandacht voor kunst en cultuur gecombineerd wordt met taal, lezen en rekenen snijdt het mes aan twee kanten. Er zijn steeds meer voorbeelden te vinden van deze combinaties, zowel onder als buiten schooltijd (zie: *Bronnen en inspiratie*).

5 Benut de kennis en vaardigheden van kunstvakdocenten

Kunstvakdocenten, mits bekwaam (en bevoegd), kunnen een belangrijke rol vervullen bij de ontwikkeling, organisatie en uitvoering van het onderwijs. Daardoor worden scholen ontlast en dat vormt een gedeeltelijke oplossing voor het lerarentekort. Het is het meest effectief als zij onderdeel van het team zijn, omdat zij dan goed op de hoogte zijn van het reilen en zeilen van de school en er wederzijdse uitwisseling met de groepsleerkrachten plaats kan vinden.⁵⁴

52 <https://www.slo.nl/npo/primair-onderwijs/focusdoelen/#h29ef8282-eed1-4697-a15d-f6a4b12aee5b>

53 Idem

54 [Benoem een kunstdocent aan iedere basisschool | LKCA](#)

6 Ondersteun schoolteams bij het bepalen van doelen en interventies

Culturele samenwerkingspartners van de school kunnen de ict'er en de directeur ondersteunen bij een gesprek met het team over de (pedagogische) waarde van kunsteducatie. Wanneer er draagvlak is bij het team en commitment van de directie van de school, kan vervolgens bekeken worden op welke manier cultuureducatie ingezet kan worden bij de besteding van de NPO-middelen.

7 Wees kritisch bij de keuze voor interventies

Scholen krijgen veel aanbiedingen van externe partijen, nadat bekend was geworden dat er NPO-middelen kwamen. Het is voor het onderwijs lastig te bepalen of aanbod op het gebied van cultuureducatie voldoende kwaliteit heeft. De penvoerders CmK kunnen scholen helpen bij de keuze, zoals nu ook al vaak gebeurt. In een kwaliteitskader, waarin de voorwaarden voor effectieve interventies zijn opgenomen, kunnen scholen dan zien waar ze op moeten letten. Het gaat dan bijvoorbeeld om vragen als: Is er een helder doel? Sluit het aan bij kerndoelen / leerlijnen? Is het programma goed onderbouwd? Is er samenhang binnen het programma? Is er de mogelijkheid om het aanbod te combineren met andere vakken? Hoe wordt aangesloten bij behoeften, wensen en de leefwereld van leerlingen? Wat zijn de competenties van degenen die het uitvoeren? Wordt het programma regelmatig geëvalueerd door de aanbieder?

7 Bronnen en inspiratie

Gevolgen Covid-maatregelen

Factsheets - Nationaal cohort onderzoek

Kennis over effectieve interventies

- <https://educationendowmentfoundation.org.uk/evidence-summaries/teaching-learning-toolkit/>
- <http://www.nysed.gov/accountability/evidence-based-interventions>
- [Kennisrotonde |](#)
- <https://www.onderwijskennis.nl/onderwijskansen>
- [Kansrijke interventies leervertraging | Onderwijskennis](#)
- <https://www.cpb.nl/publicatie/effectieve-interventies-leerachterstanden-in-het-primair-onderwijs>
- <https://education-lab.nl>
- <https://www.lkca.nl/publicatie/gelijke-kansen-door-onderwijs-en-cultuurparticipatie-educatie>

Cultuureducatie op de basisschool

Het LKCA inventariseerde thema's en trends uit vier jaar Cultuureducatie Met Kwaliteit (2016-2020) en alle penvoerders vertellen over hun successen.

<https://www.lkca.nl/wp-content/uploads/2021/02/Kijk-eens-wat-er-kan.pdf>

In een publicatie van het LKCA zijn de ervaringen van vijf 'koplopers' samengebracht. De lessen die de scholen hieruit trekken, zijn vertaald in acht richtlijnen.

[Cultuureducatie op de basisschool | LKCA](#)

Geïnspireerd door Talentenkracht in het domein wetenschap en techniek heeft de onderzoeksgroep Kunsteducatie van de Hanzehogeschool Groningen het programma *Curious Minds – Kunsteducatie* opgezet. De groep onderzoekt en verkent een nieuwe didactiek waarin de talentontwikkeling van leerlingen centraal staat.

<https://lkca.crossmarx.nl/publicatie/39372/curious-minds---kunsteducatie>

[https://research.hanze.nl/ws/fi-](https://research.hanze.nl/ws/files/34774349/CE_54_DIGI_op_weg_naar_talentkrachtige_kunsteducatie.pdf)

[les/34774349/CE 54 DIGI op weg naar talentkrachtige kunsteducatie.pdf](https://research.hanze.nl/ws/files/34774349/CE_54_DIGI_op_weg_naar_talentkrachtige_kunsteducatie.pdf)

Een integrale en duurzame manier om cultuureducatie in de school een plaats te geven, is te vinden in 'Cultuur in de Spiegel'

[Cultuur in de Spiegel biedt basis voor cultuuronderwijs - Leraar24](#)

[Cultuur in de spiegel in de praktijk: een leerplankader voor cultuuronderwijs - SLO](#)

Effecten van cultuureducatie

Harland, J. & Hetland, L. (2008), Gewenste en bereikte leereffecten van kunsteducatie. *Cultuur+Educatie 23*. Cultuurnetwerk Nederland. [Cultuur+Educatie 23 \(lkca.nl\)](http://lkca.nl)

<https://www.leraar24.nl/50703/leereffecten-van-kunstonderwijs/>

Combinaties van kunst en cultuur met andere leergebieden in het basisonderwijs

Sardes verzamelde in opdracht van het LKCA en de Nederlandse Taalunie voorbeelden waar muziek en taal gecombineerd worden.

Combinaties Muziek en Taal: praktijkvoorbeelden basisonderwijs in NL en Vlaanderen (sardes.nl)

In de gemeente 's-Hertogenbosch draait het project 'Niet stapelen, maar vervangen', waarbij activiteiten die voorheen als extra werden gezien door scholen, worden verweven in het reguliere curriculum.

<https://denbosch.nietstapelenmaarvervangen.nl/>

<https://www.samenslimmerpo.nl/innovatievragen/hoe-kunnen-we-niet-stapelen-maar-vervangen-nog-beter-aan-laten-sluiten-bij-de>

Een combinatie van taal en rekenen met bewegen en dans.

Studio Swing – Creatief Bewegend Leren voor basisonderwijs, voorschool en kinderdagverblijf.

Mooi Werk en Rozet ontwikkelden een methodiek voor de combinatie Theater en Taal.

MethodiekTheaterTaal-MooiWerk-maart2019.pdf (primoschiedam.nl)

Hoe verbind je cultuureducatie met andere vakken? - Kunstgebouw

Keunstwurk in Friesland werkt aan een visie om kunst, cultuur én taal heel bewust een plek in het curriculum te geven die het onderwijs verrijkt.

Cultuureducatie met Kwaliteit: open en onderzoekend bouwen en verbinden | LKCA

<https://www.lkca.nl/agenda/lkcatelier-verbinding-tussen-taal-kunst-en-cultuur/>

In een Vlaams onderzoek naar de integratie van dans, muziek en drama zijn positieve effecten gevonden voor het wiskunde-onderwijs (in Nederland: rekenen).

Wiskunde en de taal van de kunsten | Kleutergewijs (wordpress.com)

Lesideeën van het Wolf Trap Institute met filmpjes:

- <https://education.wolftrap.org/portal-resources/all/resource-types>

Meer lezen over leren via de taal van de kunsten:

- <http://choice.dadeschools.net/rrm/resources/BurnafordArtsIntegrationFrameworksResearchPracticeALitReview.pdf>
- <https://www.wolftrap.org/education/institute-for-early-learning-through-the-arts/impact.aspx>
- <https://kleutergewijs.wordpress.com/2018/06/13/wiskunde-en-de-taal-van-de-kunsten/>

Sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen

Muziek en dans hebben een positieve invloed op de sociale ontwikkeling van jonge kinderen. Iedereen heeft wel eens gezien wat kinderen doen als ze muziek horen. Meteen gaan ze bewegen en dansen op hun zelfverzonnen dansbewegingen. Keer op keer blijkt uit onderzoek dat muziek en dans een positieve invloed hebben op de ontwikkeling van kinderen. Niet alleen voor hun muzikale- en cognitieve ontwikkeling, maar ook voor het creëren van een samengevoel en het versterken van het zelfvertrouwen van de kinderen.

[Early Years blog | Hoe je muziek en bewegen inzet voor zelfvertrouwen en samengevoel](#)

Veel scholen gebruiken instrumenten om de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen te volgen. Voor deze systemen is een positief oordeel van de Commissie Testaangelegenheden Nederland (COTAN) van belang. Drie systemen zijn positief beoordeeld, namelijk het Volginstrument sociaal-emotionele ontwikkeling (Viseon), de Sociale Competentie Observatie Lijst (SCOL) en ZIEN!. Deze volgsystemen kunnen gebruikt worden om de eventuele achterstand van leerlingen in kaart te brengen.

<https://www.cito.nl/onderwijs/primair-onderwijs/lvs/toetsen/viseon>

<https://www.scol.nl/>

<https://www.parnassys.nl/producten/modules/zien>

Kees van Overveld schreef een aantal interessante artikelen over sociaal-emotioneel leren.

<https://www.keesvanoverveld.nl/artikelen/sociaal-emotioneel-leren/>

Het Kohnstamm Instituut deed onderzoek naar het programma 'Doen-denken' van Rotterdam Vakmanstad op twee basisscholen die de leerlingen tien uur per week extra onderwijstijd bieden in het kader van Dagprogrammering Rotterdam Zuid. Er is gekeken naar de effecten van het programma op de sociaal-emotionele ontwikkeling. De leerlingen zijn bij Doen-denken meer intrinsiek gemotiveerd. Dat gold vooral voor leerlingen met laagopgeleide ouders, de groep waarvoor Doen-denken is bedoeld. Ze vonden de lessen leuk en nuttig en zeiden meer te leren over waar ze goed in zijn, bijvoorbeeld koken, repareren, nadenken over zichzelf en de wereld of samenwerken. Investeren in een rijk en breed onderwijsaanbod werkt motiverend. [1034 evaluatie van DoenDenken \(kohnstamminstituut.nl\)](#)

Colofon

De rol van cultuureducatie in het Nationaal Programma Onderwijs

Een handreiking en inspiratie

Auteurs

Kees Broekhof en Karin Hoogeveen (Sardes)

Met medewerking van

Huub Braam, Ronald Kox en Vera Meewis (LKCA)

Uitgever

LKCA

Lange Viestraat 365

Postbus 452

3500 AL Utrecht

030 711 51 00

info@lkca.nl

www.lkca.nl

LKCA wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten.

LKCA probeert publicaties zo toegankelijk mogelijk aan te bieden. Neem contact met ons op bij ontoegankelijke informatie via info@lkca.nl.

©LKCA Utrecht, juli 2021

LKCA

LKCA wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten.

LKCA | Lange Viestraat 365 | Postbus 452, 3500 AL Utrecht | +31 30 711 51 00 | www.lkca.nl | info@lkca.nl